
Predgovor

Religiozno iskustvo i estetsko iskustvo oduvijek se više ili manje uspješno prožimaju. Nema religije u povijesti čovječanstva koja nije svoja iskustva iskazivala i kroz umjetnička traganja za ljepotom. Ljepota je, naime, uvijek bila doživljena kao jedna od privilegiranih poveznica između čovjeka i božanskog. Stoga su u svakoj religiji njezini temeljni momenti, kao što su sveti tekstovi, molitvena i obredna praksa, običaji, arhitektura, doktrina i teologija, otvoreni i estetskoj dimenziji.

To vrijedi dakako i za kršćanstvo, koje od svojih početaka posvećuje veliku pozornost dimenziji ljepote. Ljepota na prostoru kršćanske crkve biva doživljena i shvaćena kao fragmentarni unutarpovijesni odraz vječne ljepote. Teologija kršćanske zajednice poradi toga razmišlja o kategoriji “lije-pog” od samih svojih početaka. Pritom se teolozi vezuju na teoretske uvide o ljepoti nazočne u grčkoj filozofskoj tradiciji. Tu u prvom redu mislimo na Aristotela, za kog su “red”, “simetrija”, “određenost/definirano” vrhovne forme ljepote koje matematike najbolje očituju.¹ Dakako, u kršćanskoj teologiji ljepote značajnu je ulogu odigrao i utjecaj Platonova gledanja na susret s ljepotom kao prostorom sjećanja na vječno, ali i kao ekstatičnim izlaskom čovjeka iz njega samog prema beskrajnom zadovoljenju želje u drugom svijetu.²

Klasični kršćanski pristupi ljepoti razvijaju preuzete dosege grčke mudrosti u smjeru objavljene Božje ljepote, o kojoj svjedoče već i sami biblijski tekstovi. Tako Augustin u svojem mistično-spekulativnom poimanju ljepote poistovjećuje

---

¹ Aristotel, *Metafizika*, XIII, 3, 1078 a 32–b4.

² Prema J. Pieper, *Göttlicher Wahnsinn. Eine Platon-Interpretation*, Schwa-benverlag, Stuttgart, 1989, str. 38.

ljepotu s ljubavlju shvaćenom kao “red” i “sklad suodnosa” onih koji se ljube. On govori o *ordo amoris* u Bogu, u Kristu, ali i u odnosu čovjeka naspram Boga.³ I metafizička razmišljanja Tome Akvinskog o osobinama ljepote (*proportio, integritas, claritas*) također nalaze svoj utok u govoru o ljepoti Boga, odnosno o teofaniji te spasotvorne ljepote u Kristu.

Ovakva i slična filozofska i teološka razmišljanja o ljepoti stoljećima prate, podupiru, nadahnjuju i tumače umjetničko stvaranje na prostorima kršćanstva. S druge pak strane, umjetničko stvaranje je bez većih osporavanja sve do 19. stoljeća doživljavalo lijepo kao fragmentarni izraz neizmjerne transcendentne ljepote Isusovog Boga. Crkva, teologija, umjetnost dugo su tako živjele u jednoj veoma uspješnoj simbiozi, praktično, sve do suvremenosti, kada dolazi do značajnog pa i dramatičnog razlaza ovih triju dugostoljetnih suputnika. Za velik dio umjetnosti 20. stoljeća božanska ljepota više nije njezin referencijalni horizont. Umjetnička teorija ne vidi ljepotu kao cilj umjetnosti. Tako ljepota kao cilj stvaranja u književnosti biva zamijenjena pretežito izrazima kao što su “stvarnost”, “istina”, a u figurativnoj umjetnosti kategorijom “kvalitete”. Čak i “ružnoća” postaje objektom umjetničkog izraza. Mnogima se čini da je podudarnost Ljepote, Istine i Dobra, o kojoj je tako dugo i uvjereno govorila tradicionalna ontologija bića, tek samo eshatološka nada, a nikako umjetnički program u sadašnjosti.⁴

Tijekom druge polovice 20. stoljeća, kršćani postaju svjesni dramatičnosti takvog nemilog trenda. Množe se filozofska i teološka promišljanja te izjašnjavanja crkvenog učiteljstva kojima se pokušava pokazati utemeljenost tradicionalnog intimnog sklada, dugostoljetne, uistinu plodonosne, međusobne upućenosti ljepote/umjetnosti, s jedne strane, te teologije i duhovnog iskustva kršćanskog otajstva, s druge strane.

Tako primjerice na crti Akvinčeve “estetike”, H. U. von Balthasar uz pomoć kategorije “slave”, na dosad najobu-

---

³ *De Trinitate*, VIII, 8, 12; VI, 10, 12.

⁴ P. B. Steiner, *Schönheit? Wahrheit? Qualität?*, u: *Christ in der Gegenwart*, 14 (2012), str. 150.

hvatniji način, vraća ljepotu u samo središte teološke shvatljivosti cjelokupne kršćanske istine Božjeg otajstva u povijesti. Veliki moralni teolog B. Häring tumači kako ljepota može funkcionirati kao laitmotiv jedne kreativne moralne teologije. On u svojem “moralu ljepote i slave”, kako ga sam naziva, povezuje normativnost vrjednote i ljepotu ideala koju ta vrjednota očituje.⁵ U ovim našim danima na tom se tragu nalazi i jedinstveni teološki pothvat A. Stocka. Ovaj njemački teolog ispisuje cijelu katoličku dogmatiku uz pomoć poetskih izvora kršćanstva. U svojoj *Pjesničkoj dogmatici* (*Poetische Dogmatik* u 7 svezaka) on uvažava slike i književne tekstove kao autentična “teološka mjesta”, odnosno kao “jednakopravne izvore teološkog mišljenja i teološke spoznaje”.⁶

Kad je riječ o crkvenom učiteljstvu, valja se prisjetiti činjenice da gotovo svi zadnji pontifikati sadrže poneko značajno izjašnjavaње o temi odnosa kršćanstva/Crkve i umjetničkog stvaranja. U njima se priziva obnova patrističke, odnosno vrlo uspješne srednjovjekovne sinteze kršćanskog Otajstva i umjetničkog stvaranja. Tako Pavao VI. u svojem *Govoru umjetnicima* 7. svibnja 1964. podsjeća kako je onaj najdublji i zadnji izazov estetskog stvaranja “ugrabit u nebu duha njegova bogatstva i prebući ih u riječi, boje, oblike, u pristupačnosti”. Ivan Pavao II. u svojem *Pismu umjetnicima* (1999.), želeći osvježiti dvomilenijski dijalog Crkve i umjetnosti, ustvrđuje kako je ljepota, analoški rečeno, jedan od “trenutaka milosti”. Ona omogućuje čovjeku poneko iskustvo Apsolutne stvarnosti koja ju transcendirira (usp. br. 15). Za ovoga Papu ljepota je “šifra za Otajstvo i za upućivanje na transcendentno” (br. 16). To isto misli i Benedikt XVI. u svojem govoru 260-orici svjetskih umjetnika održanom u Sikstinskoj kapeli 21. studenog 2009. On snažno naglašava veliku blizinu i sklad između “puta vjere” i “puta ljepote”, a time i umjetničkog stvaranja jer “umjetnost znači otkrivanje Boga u svemu što postoji”. Pritom Benedikt zacijelo uzima u obzir nešto ranije objavljeni

⁵ B. Häring, *Liberi e Fedeli in Cristo. Teologia morale per preti e laici*, sv. 2, Edizioni Paoline, Roma, 1980., str. 144–145.

⁶ E. Arens (ur.), *Gegenwart. Ästhetik trifft Theologie*, QD, Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2012, str. 9–10.

opširniji dokument Papinskog vijeća za kulturu (2006.). U tom se dokumentu pod naslovom *Via pulchritudinis* o ljepoti i umjetničkom stvaranju govori kao o “privilegiranom putu evangelizacije” i dijaloga s ljudima našeg vremena.⁷

Svjedoci smo, dakle, višedesetljetnog nastojanja katoličke teologije i crkvenih pastira oko obnove oslabiljene, pa i znatno ugrožene, stoljetne upućenosti iskustva i prakse kršćanskog Otajstva na ljepotu i umjetničko stvaranje zbog promjene kulturne paradigme. Tom uistinu zauzetom katoličkom traganju za što uvjerljivijim promišljanjem dijaloga vjere i ljepote želio je dati svoj prinos i 17. međunarodni interdisciplinarni znanstveni simpozij koji je pod naslovom *Teologija, ljepo i umjetnost* održan 20.–21. listopada 2011. na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Takvim se simpozijskim programom željelo u prvom redu pokazati, dakako, vrlo selektivno, kako pojedini segmenti teologije, ali i povijest umjetnosti i hermeneutika povijesnog teksta procjenjuju aktualno funkcioniranje odnosa između kršćanskog iskustva i njegovih teoloških sadržaja, s jedne strane, te umjetničkog stvaranja, s druge strane. Pritom se pokušalo, koliko je to bilo moguće, dotaknuti i situaciju na ovim našim prostorima.

Tako *Johannes Rauchenberger* u svojem predavanju pripituje mogu li, i u kojem smislu, u uvjetima suvremene odjelbe kulture od religije, umjetnički uradci biti uporabivi kao izvori teološke spoznaje. Analizom nekoliko suvremenih umjetničkih video-uradaka autora iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Albanije koji se bave tek dijelom izričito kršćanskim temama, a više aktualnim problemima ljudi, dolazi do zaključaka da takva umjetnička ostvarenja mogu pomoći teologiji kod uočavanja stvarnih egzistencijalnih pitanja današnjih ljudi na koja treba dati primjerene odgovore.

---

⁷ O izjašnjavanjima učiteljstva vidi: G. Ravasi, *Rimosse le macerie delle incomprensioni la “via pulchritudinis” é ancora aperta*, u: *Osservatore Romano*, 22. 11. 2009.; Benedikt XVI, *Kunst bedeutet Gott in allem was existiert zu entdecken*, 21. 11. 2009. (vidi na: www.kath.nedt./detail.php?id=24625); Pontificio consilio per la cultura, *La via pulchritudinis, Cammino privilegiato di evangelizzazione e di dialogo* (vidi na: www.vatican.va/roman_curia/pontifical_councils/cultr/documents/rc_pc_cultr_doc_20060327_plenary-assembly_final-document_it.html).

Ive Šimat Banov polazi od razlikovanja između sakralne (primijenjene umjetnosti) i religiozne umjetnosti, koju shvaća kao izraz trajne konstante religioznih osjećaja. Na tragu tog razlikovanja on prikazuje napetost između sakralnih građevina i često akademizirane rutine umjetničkog uređenja njihove unutrašnjosti. Pritom izražava uvjerenje da je religiozno iskustvo imanentno svakom autentično umjetničkom djelu i prikazuje neke od autora čija su djela izraz religiozne dubine njihovih osjećaja.

Pretpostavljajući strukturalnu blizinu ljepote i umjetničkog stvaranja s transcendentnim, s Božjim životom, *Heinrich Pfeiffer* pruža jedan kraći, elementarni uvod u značenje temeljnih kategorija važnih za određenje odnosa teologije i umjetnosti. On tako tumači kategorije kao što su: ljepota, sveto, kreativnost, život i istina.

Na koji način Biblija govori o ljepoti, tema je izlaganja *Domagoja Runje*. On je svoje promatranje ograničio na Peto-knjižje. Ishod njegova studija je uvjerljivo izneseno uvjerenje kako sadržaj pojma ljepote, ovisno o pojedinoj knjizi Petoknjižja, dobiva posebne značenjske naglaske.

U svom je analitičkom pristupu *Ivica Žižić* govorio o vjeri i estetici u suvremenom kontekstu od posmodernog stanja do liturgijske obnove, ali, budući da tekst predavanja nije primljen, nije dio ovoga zbornika.

Estetizacijom života, ali pod vidom odnosa moralne teologije i estetske kirurgije, bavi se tekst *Šimuna Bilokapića*. Na temelju povijesne rekonstrukcije katoličkog moralno-teološkog vrednovanja estetske kirurgije, Autor dovodi u pitanje jedan površan odnos prema takvoj vrsti zahvata, koji zanemaruje činjenicu da prenaplašavanje apriorne vrijednosti estetske kirurgije kao takve često zamračuje čitav niz moralno-teoloških problema i dilema glede nekih bitnih ljudskih vrjednota i njihova stvarnog mjesta na vrijednosnoj ljestvici.

Odgojno-katehetskom propitivanju korisnosti i uporabivosti estetske dimenzije kršćanstva posvećeno je predavanje *Ane Thee Filipović*. Na pitanje o mogućnosti estetskog učenja na području kateheze i religioznog odgoja autorica odgovara polazeći od analize estetske dimenzije objavljenih sadržaja

vjere. Na kraju autorica predlaže jednu takvu koncepciju performativnog vjeronauka koji bi uvažio korelaciju vjere i života učenika u suvremenoj kulturi, a time i postmodernu estetizaciju života.

Odnosu poezije i iskustva Boga posvećen je članak *Nade Babić* i *Zrinke Jelaske*. Raščlambom odabranih tekstova hrvatskih pjesnika, autorice nastoje pokazati kako poetska ljepota uspijeva posvjedočiti i očitovati iskustva značenjski bliska, a ponekad i istovjetna evanđeoskim porukama.

Pjesnik *Enes Kišević* na kraju je simpozija održao recital religiozne poezije pokazujući na koji način religiozna poezija može iskazati slutnju Božje ljepote. Autorov izbor iz kršćanske i islamske poezije nalazi se u Dodatku.

Nikola Bižaca i Jadranka Garmaz